

АХБОРОТЛАШГАН ДАВРДА ФИКРИЙ ҚАРАМЛИККА УНДОВЧИ АХБОРОТЛАР

Исмаил Саифназаров

Тошент давлат иқтисодиёт унвеситети Ижтимоий гуманитар фанлар
кафедраси профессори, ф.ф.д (Dsc)
profis48_48@mail.ru

Бахриддин Примов

Тошент давлат иқтисодиёт унвеситети Ижтимоий гуманитар фанлар
кафедраси
докторанти ф.ф.д. (PhD)
primov.baxriddin@bk.ru

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада ахборотлашган даврда фикрий қарамликка ундовчи ахборотлар моҳияти очиб берилган, унда биз яшаётган бугунги жамият тўла-тўқис ахборотлашиб улгурганлиги ва янада такомиллашаётганлиги таъкидланади. Ҳозирги замон билан ҳам нафас яшаётган инсонлар ўз ҳаётини янги ахборотсиз таъсавур эта олмайди. Шундай экан дунёнинг у ёки бу четидаги бўлаётган воқеа ва ҳодисалардан хабардорлик ҳисси ҳар қачонгидан ҳам юқори. Мақолада шу каби инсоният оламини фикрий қарамликка ундовчи ахборотлар тўлиб тошганлиги аниқ далиллар орқали изоҳланган.

Калит сўзлар: Ахборот, ахборот алмашиш, жаҳон ОАВ, ахборот таҳдидлари, ахборот қарамлиги, интернет ва виртуал олами.

ABSTRACT

This article reveals the essence of information, which encourages intellectual addiction in the information age, emphasizing that today's society in which we live is comprehensively informed and improving. Even today, people who breathe life cannot imagine their life without new information. Therefore, the feeling of awareness of events and developments in one part of the world or another is higher than ever. The article explains that the human world is full of information that encourages intellectual addiction.

Keywords: information, information exchange, global media, information threats, information dependence, Internet and virtual world

КИРИШ

Ахборот орқали инсонларда билим олиш соҳаси энг қадимдан мавжуд бўлиб, бу атроф-муҳитни ўрганишга олиб келган. Ибтидоий даврда ҳам шубҳасиз, ҳозирги даврда ҳам ахборотларга эга бўлиш эҳтиёж ва ҳаётий зарурат ҳисобланган. Жамиятдаги инсонлар учун ахборот – энг кучли таъсирга эга воситалардан биридир. Олинаётган ва тўпланаётган билимда ахборот олишнинг оддий усуллари ҳам шу қадар муҳим аҳамиятга эгаки, ҳеч ким унга ҳеч нарсани қарши қўя олмайди. Табиатан инсон шундай яралганки, кундалик ахборотни қабул қилмасдан, тушуниб тўғри хулоса чиқаришга ҳаракат қилмасдан яшай олмайди. Ахборот бошқариш, таъсир ўтказиш, яратиш кучига эга бўлиб, у одамларни бошқаради ва таъсир доирасида ушлайди.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ

Ҳозирги кунда ахборот оқими назарияси илмий-методологик жиҳатдан ишланди. Бу назарияга Ж.Фон Нейман, Н.Виннер, К.Шенон каби олимлар томонидан асос солинган. Ахборот ва ахборотлаштиришнинг фалсафий-методологик масалаларини таҳлил этиш асосида В.Канке, А.Ракитов, В.Стёпин, В.Горохов, М.Розов сингари олимлар махсус илмий-назарий қарашларни ишлаб чиқишган. Жумладан, В.Канке “Ахборот ва ахборотлаштириш масалалари ўзининг рационал асосларига эга. Буни Лейбниц ва Декарт қарашларида кўришимиз мумкин. Шунинг учун ҳам Норберт Винер, “Агар менга фалсафа тарихида танлаш имконияти берилганида эди, мен Лейбницнинг қарашларини кибернетика учун асос қилиб олган бўлардим” [1], деган эди. Чунки, Лейбниц бир пайтнинг ўзида файласуф, физик, математик, техник, тилшунос ва мантиқшунос бўлган. А.Ракитов эса қуйидаги фикрларни таъкидлаган: “Компьютер инқилоблари фалсафий тафаккур тарзининг ўзгаришига олиб келди. Шунинг учун ҳам фалсафий-методологик масала сифатида ахборотлашган ёндашув каби кенг қамровли янги тушунча пайдо бўлди” [2] деб таъкитланади.

НАТИЖА ВА МУҲОКАМАЛАР

XXI аср бошига келиб ахборот алмашиш шу қадар тезлашдики, уни назорат этишнинг имкони қолмади. Шунинг учун ахборот тарқатувчилар ахборотларни кетма-кетликда усталик билан жойлаштирмоқдаки, унга ишониш ёки ишонмасликнинг иложи йўқдек. Ўтган асрлар давомида ҳукмронликка эришиш турли қуролли тўқнашувларни келтириб чиқарган бўлса, ҳозирги даврда буларнинг

ҳаммасига ахборот орқали эришиш мақсад қилинган. Бунга ёрқин бир мисол сифатида, 2011 йилда “Араб баҳори” номи билан амалга оширилган ҳаракатларни келтиришимиз мумкин. Бу борада интернет маконидаги ижтимоий тармоқларнинг кучайиши бу жараёнларни янада тезлаштирди. Дунё халқлари ва миллатларининг минг асрлик қадриятларни ва маънавий-ахлоқий ҳаётини ўзгартиришга, издан чиқаришга бўлган интилишлардан билиш мумкин. Айниқса, ёшлар онгини эгаллашга бўлган уринишлар ва тарбиясини издан чиқаришга қаратилган тарғиботлардан ҳам билса бўлади.

Ахборотлар алмашуви ва жадаллашуви натижасида бугунги кунда глобаллашув жараёни ахборот глобал майдонида ҳам яққол намоён бўлмоқда. Яъни, ахборотлаштириш глобаллашув жараёнлари билан узвий боғлиқ ҳолда кечмоқда. “Бугунги дунёда мислсиз илмий кашфиётлар, улкан техникавий имкониятлар, универсал технологиялар, ахборот тарқатишнинг глобаллашуви, яъни уларнинг бутун курраи заминни қамраб олиш жараёни шиддат билан бормоқда. Масалан, Интернет тизими орқали ахборот алмашув, бинобарин, ғоявий таъсир ўтказиш имкониятлари ҳам тобора кенгаймоқда. Аслида ахборот соҳасидаги глобаллашув инсоният учун, дунёнинг барча ҳудудларидаги одамларнинг ўзаро мулоқоти учун, илм-фан ва маданий бойликларни ўзлаштириш учун улкан имкониятлар яратадиган жараёнaddir” [3]. Айтиш мумкинки, жамиятнинг глобал ахборотлашуви илмий-техник, иқтисодий ва социал тараққиётнинг ўзагини ташкил этади. “Ахборот асри” деб ном олган XXI асрда ахборот стратегик ресурс сифатида табиий бойликлар, энергия манбалари қаторидан жой олди. Бошқача айтганда, ахборот тараққиётнинг бош омилига айланди. Таассуфки, ахборотни тараққиёт қушандасига айлантираётган кучлар ҳам йўқ эмас. Ахборотлаштириш жараёнининг ижобий жиҳатлари билан бир қаторда ахборот соҳасидаги ютуқлардан ёмон ниятларда фойдаланиш хавфи ҳам туғилмоқда. Яъни, ахборотдан жаҳонда тинчлик ва хавфсизликни таъминлаш, давлатларнинг суверен тенглиги тамойилларига амал қилиш, низоларни тинч йўл билан ҳал этиш, инсон салоҳиятидан самарали фойдаланиш, ички ишларга аралашмаслик, инсон ҳуқуқ ва эркинликларини ҳурмат қилиш каби мақсадларга зид равишда фойдаланилмоқда

Бундай чора-тадбирларга бизда ҳали ҳожат йўқ, лекин интернетдаги ёлғон хабарлар, компьютердаги хавфли ўйинлар, ёшларда реал борлиққа нофаол муносабатларни шакллантирмоқда. Энг хавфли томони шундаки, бундай ҳолатлар ёшларни миллий маданиятдан, халқимизнинг тарихий-маданий анъаналарини ўрганиш ва уларга меҳр қўйишдан чалғитиши мумкин. Биз интернетнинг

ижобий томонларини инкор этмоқчи эмасмиз, у, шубҳасиз, информациялар топишда, алоқалар ўрнатишда инсон имкониятларини кенгайтиради. Аммо, у шахсни реал ҳаётдан узоқлаштирмаслиги, балки, аксинча, унинг маънавий дунёсини, ўзлигини намоён этиб, янги муносабатларни барқарорлаштириб яшашга хизмат қилиши зарур.

Ушбу маконда у ўзига ёққан киши билан мулоқот қилади, истаган шахсни севиши ёки ундан нафратланиши мумкин. Реал ҳаёт ўз ҳиссиётларинг ва истакларингни эмас, балки ён-атрофингдаги кишиларнинг ҳолатини ҳисобга олишга мажбур қилади. Ҳатто интернетда «виртуал никоҳ»дан ўтиб «эр-хотин» бўлиб яшаш мумкин, чунки у реал оила қуришдан кўра «интернет оилага» тез кўникади. Чунки “интернет оилада” реал оилада дуч келадиган ташвишлар, мураккабликлар йўқ.

“Инсон мутлақо озоддир” ғоясининг амалий тарғиботчиси сифатида хизмат қилаётган “оммавий маданият” унсурларининг дунё бўйлаб кенг ёйилиши натижасида маънавий ва хусусий даражада инсон қуруқ истеъмолчига айланди – энди бахт моддий фаровонлик билан белгиланади. Яшашдан мақсад максимал даражада ҳаётдан лаззатланишдангина иборат бўлади. Бу ерда руҳий-маънавий қадриятларга, эзгулик, савоб, бировга беғараз ёрдам кўрсатиш каби олий тушунчаларга ўрин йўқ. Балки, бу мавзу тадқиқотчилари ифодалаганларидек, “инсонлар муносабатлари фойда ва зарар қонунлари асосида ишлайди. Хизмат кўрсатиш тизими кенг ривожланиб, кўнгил хушликнинг кўз кўриб, қулоқ эшитмаган турлари юзага келади. Айниқса, аёлнинг инсон сифатида кадр-қиммати жуда тушиб кетади. ОАВда кўз-кўз қилинадиган гўзал хонимларга инсон сифатида эмас, балки маҳсулот сифатида қаралади [4].

Бугунги кунда инсон ҳуқуқлари ҳимояси билан шуғулланишни даъво этувчи турли ташкилотлар томонидан “чексиз эркинлик тимсоли” сифатида намоён қилинаётган, ҳатто, бир қатор давлат ҳукуматлари томонидан дастакланиб, қонун асосида тасдиқланаётган ахлоқий бузуқлик шаклларида бири – бир жинслилар никоҳи ҳисобланади. Бундай турдаги “никоҳ” қувватланиб, қонун доирасида маъқуллаган ҳукуматларга кўра, бир жинсли никоҳдаги кишилар анъанавий никоҳ орқали қурилган оилаларга тааллуқли ҳуқуқлардан фойдаланишлари мумкин. Улар қаторида, жумладан, фарзанд асраб олиш ва сунъий уруғлантиришни ўтказиш кабилар ҳам бор. Мамлакатда тузиладиган ҳам бир жинсли, ҳам анъанавий никоҳ шартномаларида “эр” ва “хотин” сўзлари ўрнига нейтрал “шартнома иштирокчилари” сўзлари ишлатилади [5].

Табиийки, бу типдаги “никоҳ” тарафдорлари фаолияти дунёнинг турли чеккаларида қораланиб, ғайриинсоний ишга қўл ураётганлари таъкидланаётган бўлсада, улар ўз хатти-ҳаракатларини ҳимоялаш мақсадида бир қатор (ривожланган) давлатлар ҳудудида “юридик мақом”га эга бўлиш йўлида “ташаббус” кўрсатиб келмоқдалар. Масалан, Рим католик черковининг собиқ етакчиси Бенедикт XVI томонидан сўзланган нутқда юқоридаги кимсалар “Худо тарафидан ато этилган инсоний хилқат асосини вайрон этувчилар” сифатида таърифланиб, “бир жинсли никоҳ” вакилларига қарши ўлароқ, 2012 йил анъанавий оила қадриятларини қўллаб-қувватлашга бағишланиши таъкидланишига қарамай, АҚШ, Франция, Буюк Британия ва бошқа мамлакатларда уларнинг фаолияти қонуний кучга эга бўлиб бормоқда[6].

Жамият ижтимоий-иқтисодий, ахборот ва технология жиҳатдан қанчалик тараққий этмасин ҳар бир тарихий давр инсон маънавий-маърифий камолоти, ёшлар тарбияси борасида янгидан-янги, мураккаб масалаларни кўндаланг қўяверади.

Интернет эса виртуал воқеликни шакллантириб, ундан фойдаланувчиларда маданиятнинг янги кўриниши – кибермаданиятни қарор топтирмоқда. Виртуал воқелик ва кибермаданият, ўз навбатида, кишиларнинг феъл-атворини осонликча программалаштириш имконини беряпти.

Дунё олимлари ер юзи аҳолисини кўпчилиги ҳозирда бир-бири билан жонли муоқот қилишга қизикмай қўйишган деб ҳисоблашмоқда. Чунки, кундалик турмушда инсонлар телефон орқали сўзлашишни ҳол аҳвол сўрашни авфзал кўришмоқда. Замонавий ишлаб чиқарилаётган смартфонлар кўплаб функцияларга эга бўлиб, унда мусиқа эшитиши кўнгилочар нарсаларни томаша қилиши мумкин. Бу инсонлар руҳий ҳолатига таъсир ўтказиб “баъзан телефонга янги хабар келмаган бўса ҳам, кулоқ остида “SMS” хабари эшитилаверади. Тиббиёт ходимарининг айтишича, ҳар йили 4 миллионга яқин одам ушбу хасталикка дучор бўлади. Сўнги 5 йил ичида “бемор”лар сони 38 фоизга ошган.

Одамларни бир-биридан узоқлаштираётган ва телефон экранига миҳлаб қўяётган яна бир омил-смартфон эгалари сонинг кўпайишидир...

Тадқиқот натижаларига кўра, смартфон эгаларининг ярми ижтимоий тармоқлар ҳамда электрон почта орқали муоқат қилишни авфзал билишади.

Шу ўринда таъкидлаб ўтиш керакки, ҳозирги кунда айрим ғарб давлатларидан кириб келаётган, бизнинг миллий қадриятаримизга буткул ёт бўлган ахборотлар ва қарашлар ҳамда инсонлар онгини захарловчи маълумотлар-интернет

тармоғи орқали ёшарнинг онгига салбий таъсир кўрсатиши хавфи тобора ортмоқда” [7].

Ҳозирда биз ўта кескин ва мураккаб зиддиятларга эга бўлган ахборот асрида яшамокдамиз. Замонавий технология ютуқлари билан уйғунлашган ахборотлар, бир томондан жаҳон халқларнинг иқтисодиётини глобал тармоққа боғлаб жамият тараққиётини ижтимоий, маданий-маърифий жиҳатдан масъулиятни англаган умумжамоага айланишга хизмат қилаётган бўлса, иккинчи томондан, бузғунчи ғояларнинг жаҳон майдонида ўзаро кескинликнинг кучайишига сабаб бўлмоқда.

Дарҳақиқат, интернет инглиз тилининг глобаллашувиغا кучли туртки берди. БМТ томонидан 5 тил - инглиз, француз, испан, рус ва хитой тиллари халқаро мулоқот тили сифатида тан олинган бўлса-да, инглиз тили охириги йилларда кенг тарқалмоқда. Ахборот соҳасидаги устуворликни таъминлайдиган бу омиллар инсон онгига кучли таъсир ўтказиш ва уни бошқариш имкониятларини кенгайтди. Хусусан, жаҳон медиа-холдингларининг эгалари воқеа-ҳодисаларни ёритишда урғуни ўзгартириш йўли билан ҳам томошабинда бу воқеликка нисбатан ўзлари истаган муносабатни шакллантириш қудратига эга.

Бундай қарашлар замирида қандай мафкурафий мақсадлар ётганини пайқаш қийин эмас. Кейинги вақтда бутун дунёнинг ғарб раҳнамолигида бирлашуви, келгусида ҳукумати битта бўлган ягона давлат ташкил топишини, пулга сиғиниш ва индивидуализм фаласафасини тарғиб этаётган қарашлар тизими вужудга келаётирки, улар дунё қиёфасини қай тарзда ўзгартириб юбориши мумкинлигини ҳеч ким тасаввур қила олмайди. Шунга қарамай, бундай қарашлар барча воситалар ёрдамида, хусусан, оммавий ахборот воситалари Интернет ва ҳатто Ғарб мамлакатларида ишлаб чиқарилаётган кинофильм ҳамда видеофильмлар орқали зўр бериб тарғиб этилмоқда.

Дунё ОАВда ҳам бундай муаммолар сезиларли даражада ошган. Биз фақат уларнинг маълум бир жиҳатига эътибор қаратадиган бўлсак, бугун нафақат шаҳарларда, балки қишлоқ жойларда ҳам замонавий рақамли ва кабел телевидение ёки махсус антенналар воситасида Ғарб ва бошқа мамлакатлар телеканаллари орқали бизнинг маънавий – ахлоқий қадриятларимизга зид фильмлар, беҳаё кўрсатувларни кўраётган ёшларимизда миллий ўзлгимизга хос ғурур ва ватанпарварлик, мардлик туйғулари шаклланиши, давлатимиз ҳомийлик қилаётган илм-маърифатга, ота – оналаримиз ва динимиз бераётган тарбияга рағбати ошиши мумкинми?

Шунингдек, айна пайтда, “янги давр”нинг замонавий қиёфаси дея аталиб, баъзи гуруҳлар таъбирича, “инсоннинг тамомила ҳурлиги” намунаси сифатида намоён этилаётган “оммавий маданият” кўринишларидан бири – жинсни ўзгартириш ва танани турли суратлар билан “безаш” ҳисобланади. Аслида, эс-ҳуши тўқис одамнинг, энг камида, таажжубланишга мажбур қиладиган бу каби ҳолатлар, афсуски, айрим оммавий ахборот воситалари томонидан “жинсий озчилик тенг ҳуқуқлилиги” деб баҳоланиб, бундай кимсалар турли халқаро тадбирларнинг ғолибига ҳам айланмоқда.

Ҳозирда ОАВ ва интернетда тарқатилаётган жамият ва ёшлар маънавий-ахлоқий ҳаётига таъсир этувчи, инсонларни шахсий ва жамиятдаги муаммолардан чалғитувчи бир қанча сабаблар мавжудки, буларни таъкидлаш муҳим ҳисобланади. Булар:

- Ахлоқий бузуқлик (ҳаёсизлик, андишасизлик) бу (ОАВ ва интернетда) тарқалаётган жамиятдаги инсонлар ва ёшлар ҳиссий онгига салбий таъсир кўрсатувчи, ҳиссизликни тарғиб этувчи, маънавий-ахлоқий ҳаётни таназзулга учратувчи, яланғочлик ва андишасизликни, жинсий эркинлик ва бир никоҳлилиқни қўллаб-қувватловчи, жамият ва баъзи давлат қонунлари билан мустаҳкамланишига олиб келаётган иллат орқали намоён бўлмоқда.

- Фанатизм бу (ОАВ ва интернетда) тарқалаётган виртуал кампьютер ўйинларга, шоу бизнес вакилларининг юриш – туришига, кейинишга қизиқиш ва тақлид, ичкиликбозлик ва наркотик моддаларни қабул қилиш, диний ақидапарастлик оқими ғоялари таъсирига ва футбол ўйинларига муккасидан кетиш орқали намоён бўлмоқда.

- Ҳазил мутойиба (анекдот) бу одамлар ва ёшлар орасида урфга айланган, шунингдек, баъзи жамият вакилларини мазах қилиш ва улар камчиликлари устидан кулиш, ўзлаштирилган ва янгича жаргон сўзлар билан сўқиниш, ҳатто инсонларнинг нозик жинсий аъзоларини айтиб уят ва андишасизларча кулгуга олиш, жинсий муносабатга бошловчи сўзларни очиқдан – очиқ талқин этиш орқали намоён бўлмоқда[8].

Ёшларни ОАВ ва глобал ижтимоий тармоқлардаги ёт маънавий-ахлоқий оммавий маданият таҳдидларидан ҳимоялаш, фикрий қарамликдан асрашни тақозо этмоқда.

Биз интернетнинг ижобий томонларини инкор этмоқчи эмасмиз, у, шубҳасиз, ахборот олишда, алоқалар ўрнатишда инсон имкониятларини кенгайтиради. Лекин, интернетнинг энг хавфли салбий томони шундаки, бундай ҳолатлар ёшларни миллий маданиятдан, халқимизнинг тарихий-маданий анъаналарини

ўрганиш ва уларга меҳр қўйишдан чалғитиши мумкин. У шахсни реал ҳаётдан узоқлаштирмаслиги, балки, аксинча, унинг маънавий дунёсини, ўзлигини намоён этиб, янги муносабатларни барқарорлаштириб яшашга хизмат қилиши зарур. Албатта, халқимиз, жумладан, ёш авлод фан-техника, маданияти, адабиёт-у санъатининг илғор жиҳатларини инкор этмайди.

ХУЛОСА

Мухтасар қилиб шуни таъкидлаш жоизки, баркамол авлодни ҳуқуқий, маънавий-ахлоқий жиҳатдан вояга етказишда оила тарбия ўчоғи вазифасини бажаради. Жамият равнақи учун хизмат қилиш, фарзанд камолотини кўриш, оилада миллий кадриятларни сақлаш учун ҳар бир ота – она ўз бурчини адо этиши лозим. Шунинг учун ҳам ҳар бир халқнинг яшаш тарзи, ўтмиши, бугуни, эртаси ва келажаги билан боғлиқ бўлган урф – одат ва анъналари, аجدодлар яратган моддий ва маънавий мероси, маънавияти-миллат равнақини таъминловчи асосий манбадир.

REFERENCES

1. Винер Н. Человек управляющий. СПб: Питер, 2001. -С.25.
2. Ракитов А.И. Философия компьютерной революции. –Москва: Политиздат, 1991. -С.334.
3. Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар. –Тошкент: Ўзбекистон, 2001, 23-бет.
4. www. ziyonet.uz / Азизбек Мақсудов “Ўзбек миллий-диний кадриятлари ва “оммавий маданият” ўртасидаги муносабат”
5. www. ziyonet.uz / Азизбек Мақсудов “Ўзбек миллий-диний кадриятлари ва “оммавий маданият” ўртасидаги муносабат”
6. www. ziyonet.uz / Азизбек Мақсудов “Ўзбек миллий-диний кадриятлари ва “оммавий маданият” ўртасидаги муносабат”
7. Мухаммад Амин Яхё “Интернетдаги таҳдидлардан ҳимоя” Ёрдамчи ўқув кўланма-Тошкент: Movarounnahr, 2016, 260-261бет.
8. Примов Б.А. “Ахборот оқими жадаллашувининг ёшлар маънавий-ахлоқий тарбиясига таъсири” монография-Тошкент: “Lesson Press”МЧЖ нашриёти, 2022, 33-34 бет.